

אגודות, כיון דכוליה צריך, וכיון דעקר מעניינא דקרא עקר לגמרי, ואי *948* אתיא לפרושי דכי אמרינן א"כ לכתוב רחמנא לא תגדוד, ה"ק, א"כ דלאגודות אתא, לכתוב קרא לא תגדוד מלשון גודים, לא אתי שפיר א"כ למאי דפרכינן דמיבעי ליה לחבורה מהדרי ואמרי דא"כ לכתוב קרא לא תגדוד, וי"ל דאנן פשיטא לן *949* דאתא כוליה לאגודות, מכיון דכתיב תתגודדו ולא כתיב תאגדו, ורגלים לדבר שהכתוב בענין מת, ולא אצטריכי לומר אלא דדילמא כוליה לגדידה וחבורה, ומעיקרא אתינן למפשטיה מדלא קאמר תגודדו, וכי לא ניחא לן בהאי תירוצא, אתי למימר דילמא לא תגדו מלשון גודו אילנא, וכן כתוב בשם רב האי גאון ז"ל *946* ואין פירוש זה מחזור לפי הגמ', ועוד דהיכי לא ניחא לן במאי דאמרינן דלכתוב לא תגודדו לשון גדידה ושריטה, וניחא לן במאי דאמרי דלימא קרא לא תגדו לשון גודו אילנא, והנכון בעיני כפרש"י ז"ל, ודקשיא להו היכי עקרי לה ממת דכתב גביה, לא קשיא דהא שקלא וטריא דתלמודא הוא לברורי מילתא כל היכא דאפשר טפי, ועוד דדילמא ה"ק קרא *950* בנים אתם לה' אלהיכם וכיון שאתם בני אב' א', ואל' א', ראוי הוא לכם שלא תעשה אגודות אגודות וכאלו יש כאן שתי תורות *951* ושני אלהות *952*. וראוי הוא ג"כ שלא

דכתיב *935* דאע"ג דכתיב *935* ויתגודדו כמשפטם, והוא לשון חבורה, הכא שהגדידה על מת מסתייה דלכתוב לא תגודדו, כלומר לא תגודדו בשרכם על מת וכדכתב *936* ולא תשימו קרחה.

מאי לא *937* תתגודדו ש"מ *938* להכי נמי *939* הוא [דאתא *940*], כלומר למשמע מינה תרוייהו, ופרכי' ודילמא *941* כולה *942* להכי הוא דאתא. פי' שלא תעשו אגודות אגודות. ומנא לן שלא לעשות חבורה על מת, ומהדרינן. א"כ לימא קרא לא תגודדו, כלומר אי לאגודות אגודות בלחוד אתא, לימא קרא לא תגודדו *943* מלשון יגדו *944* על נפש צדיק. מאי לא תתגודדו, ולא כתיב תגודדו, אתיא כפל התיו לדרשא דאגודות אגודות, ומדלא כתיב תגדו וכתוב תתגודדו, כפל הדלית, לדרשה דחבורה זו שיטת רש"י ז"ל. ויש מרבות *945* מקשים על זה, היכי מצי למימר דכולהו לאגודות בלחוד אתא, דהא גבי מת כתיב, והיכי עקרינן ליה מיניה, ולפיכך פי' *946* דה"ק, אימא דכוליה לחבורה הוא דאתא, כדאמינא לך מעיקרא, ופריק א"כ לימא קרא לא תגדו, כלומר לשון חתיכה וחבורה, מדכתיב גודו אילנא *947*, ולפי' זה קשיא, דנהי דעבדינן צריכותא דליכא למידרשה כוליה לענין חבורה, אכתי איכא למיקשה דדילמא כוליה לאגודות

גדידה וחבורה פי' לפי' וכו'. *935* מלכים א', יח, כח. *936* דברים יד, א.. *937* כבדק"ס וציון 89. *938* כתי"ס, אך בדפוסים בטעות: שמא. *939* לפי' ליתא: נמי. *940* נוסף בכתי"ס, וה"ג בש"ס לפנינו. *941* לפנינו: ואימא. *942* כבדק"ס אך לפנינו: כוליה. *943* כתי"ס אך בדפוסים: לא תגדו. *944* כתי"ס (אך בדפוסים בטעות: עדו. במקום: יגדו). והוא פסוק תהלים צד, כא. *945* מקורו ברשב"א. *946* שם הובא פי' זה בשם רב שרירא או רב האי גאון. *947* דניאל יד, א; שם כ. וברשב"א הוסיף: והוא יגוד עקב (בראשית מט, יט). *948* הך "ואי אתיא" עד "וי"ל" לא הבנתי וצ"ע. *949* אולי צ"ל: "דלא" אתא, ועדיין טעון בירור. *950* דברים יד, א. *951* א) כטעם שכתב רבינו לאיסור אגודות משום ב' תורות והועתק בנ"י כ"כ גם רש"י הרא"ש ראמ"ה והמאירי. מיהו ברמב"ם פי"ב ע"כ הל' יד ובחינוך תסח דטעם האיסור משום שגורם מחלוקת. ובתשובת אהלי תם סימן ק"ע דייק כטעם הרמב"ם מהספרי ראה שם: לא תתגודדו לא תעשו אגודות אלא היו כולכם אגודה אחת שנאמר (עמוס

ט') ואגודתן על ארץ יסדה [וראה להלן ד"ה אנא אמינא ובציון 965, 969], דמשמע קצת דגם רבינו אית ליה הך טעמא דמחלוקת ביחד עם טעמא דב' תורות ואכתי טעון בירור]. וראה בקרן אורה בסוגיין דר"ל דבב' טעמים אלו פליגין ריש לקיש ור' יוחנן בסוגיין, דלר"ל דגם בב' מקומות איכא לא תתגודדו היינו משום ב' תורות, ולר' יוחנן דליכא בב' מקומות משום דסובר דהטעם משום מחלוקת וקי"ל כר' יוחנן וזה מקור הרמב"ם, ובמשיב דבר סימן יז ר"ל דפליגין בזה אביי ורבא בב' בתי דינין בעיר אחת (וכן באבני גזר או"ח סימן תכ"ד). וע"ש במשיב דבר אות ה' דהא דפליגין אביי ורבא בפסחים (נא, א) דתנן אל ישנה מפני המחלוקת דמבואר שם בש"ס דלרבא ההולך ממקום שאין עושין למקום שעושין דאי לאו טעם דהרואה יאמר וכו' הדין הוא דינהוג לקולא ואביי שם חולק דליכא דין לנהוג לקולא, דלשיטתייהו אזלי דלאבבי דמטעם ב' תורות ולכן אף ב' בתי דינים בעיר אחת איכא לא תתגודדו לכן במנהג ליכא לא תתגודדו דלא שייך במנהג שלא יהא נראה כב' תורות, משא"כ לרבא דבב' בתי דינים בעיר אחת דליכא לא תתגודדו דטעמא משום מחלוקת ובב' בתי דינים

של נוסח תפילה [וראה להלן ציון 986 ובשד"ח מערכת ל' כלל עט הדעות בזה]. ולכה"פ בתפילה בלחש דיש להוסיף סברתינו דלא נראה כב' תורות. ועוד אולי יש לחלק אף לדעת הרמב"ם ודעמיה דטעם לא תתגודדו משום מחלוקת, דחלוקה הך דין דלא ישנה מפני המחלוקת דהוא יסוד דין מקום שנהגו דזה נאמר גם על בצנעא, משא"כ הדין לא תתגודדו מחמת חשש מחלוקת דאפשר דלא נאמר בצנעא וכסברת המשיב דבר ולכן מקילין, [אלא דאכתי אין זה מספיק דהרי כמש"כ האגרות משה יש לדון באשכנזים המתפללים בבית הכנסת של ספרדים בנוסח אשכנז מצד דין מקום שנהגו, עצמו. אולם באמת דהנחת האגרות משה דאיכא דין מקום שנהגו לגבי נוסח תפלה בבית הכנסת, כעת אינו ברור לי, ועיין היטיב בפאת השולחן סימן ג' אות ל"א דדן בשינוי נוסח תפלה רק מצד שינוי מנוסח אבותיו, והביא מהרשד"ם דליכא איסור בזה, והוא עצמו חולק, וכן דדן מדין לא תתגודדו, אבל לא דן מצד דין מקום שנהגו דפסחים, ונראה משום דזה איתא בהדיא בראשונים שם דלא שייך אלא בדבר של נדנוד איסור ע"ש היטיב, וכ"נ ממרן הנצי"ב במשיב דבר שם]. ועוד נראה אולי ליישב המנהג שמתפללין אשכנזים כנוסחתם בבית כנסת של ספרדים ואין חוששין ללא תתגודדו, ע"פ מה דיש לצרף הראב"ן בסוגיין דביאר דברי רבא דליכא לא תתגודדו אלא בב"ד אחד בעיר אחת ולא בב' בתי דינים בעיר אחת, דכגון ב"ד אחד בעיר אחת כלומר רב אחד ותלמידיו ונחלקו לחבורות דאלו אוסרין ואלו מתירין דכיון דאדם [צ"ל: דמאדם] אחד קבלו אין להם להתגודד, אבל אם יש שני חכמים בעיר ותלמידיו של זה אוסרין ותלמידיו של זה מתירין אין זה אגודה דאלו אומרים כמו שקבלו מרבם עכ"ל. ולהגדרת הראב"ן נראה דלעולם אשכנזים שמתפללים בבית הכנסת של ספרדים כיון שקבלו מרב אחר לעולם חשוב כב' בתי דינים בעיר אחת אף דמתפללים באותו מקום ודו"ק. 952 ראה בשד"ח מערכת ל' אות ע"ה דעות שונות אי לא תתגודדו איסור דאורייתא ממש, דהפ"ח בס' מים חיים על הרמב"ם הל' עו"כ פ"ב דאינו דאורייתא ממש אלא אסמכתא, וכן ר"ל כמה אחרונים מהרמב"ם בסה"מ צ"ל מ"ה. וכן משמע דעת הרא"ם עה"ת, וכ"מ בפנ"מ על הירוש' פסחים פ"ד הל' א'. אך מהכ"מ שם מבואר דנקט גם בדעת הרמב"ם דהוא דאורייתא וכדמבואר מרבינו כאן והפסקי רי"ד וכ"ד האחרונים מהרא"ש. והנה מהכ"מ שם מבואר דאף דהוי דאורייתא אין לוקין עליו משום לאו שבכללות דהרי כולל שריטה על המת (וזהו העיקר ולכן לוקין על שריטה ולא על אגודות אגודות), אולם דעת הצדה לדרך פרשת ראה דלוקין על אגודות אגודות, וראה במהר"ם שיק על המצות תס"ח דביאר ד"ל דב' הפירושים בלא תתגודדו שקולים ועיקריים ומ"מ אינו לאו שבכללות לפמש"כ החינוך מצוה ז' שאם יש טעם מאחד לכל האיסורים הנלמדים מפסוק אחד אינו לאו שבכללות,

ליכא משום מחלוקת, לכן לרבא גם במנהג איכא משום לא תתגודדו, ודין לא תתגודדו דוחה דין חומרת מקום שיצא משם מדין אל תטוש תורת אמך עת"ד. אולם ראה בשו"ת הרדב"ן ללשונו הרמב"ם ח"ה סימן אלף שפ"ד הו"ד להלן ציון 27 סברא הפוכה, דלאביי דב' בתי דינים בעיר אחת דאיכא לא תתגודדו הטעם משום מחלוקת משא"כ לרבא דליכא משום לא תתגודדו הטעם דלא תתגודדו משום דנראה כב' תורות. (ב) והנה כעיקר הנחת המשיב דבר דאי במנהג איכא לא תתגודדו דתלוי בפלוגתא זו אי טעמא משום מחלוקת או ב' תורות כ"כ גם הקרן אורה. [וראה להלן ציון 986 הדעות בעיקר דין זה אי במנהג איכא לא תתגודדו] וביחס לתליית המש"ד והק"א, ראה בציון הנ"ל שהבאנו הרא"ש בהדיא דהטעם משום ב' תורות, ומ"מ בקיצור פסקי הרא"ש אות ט' דגם במנהגים איכא לא תתגודדו, וא"כ מה שהכריע המשיב דבר לדינא דבתפילה בלחש של אשכנזים במקום ספרדים ליכא לא תתגודדו, דמה נפשך שרי, דאי משום מחלוקת, בלחש ליכא מחלוקת, ואי משום ב' תורות בלא"ה ליכא במנהגים (ודלא כפסק הפאת השולחן סי' ג' שאסר), ע"כ אין תליית המשיב דבר תלייה. ועוד נ"ל להעיר על עיקר סברת המשיב דבר דנקט דכל שהוא משום ב' תורות שייך גם בלחש ובצנעא, ואי משום מחלוקת לא שייך בלחש ובצנעא, דהרי בפסחים (נא, א) דהולך ממקום שעושין למקום שאין עושין דאיתא עלה, "ולא ישנה מפני המחלוקת" כתבו הרמב"ן ורבינו שם דאפילו בדעתו לחזור, ובחדרי חדרים אסור שכל כיוצא בזה יש לחוש למחלוקת" (וע"ש בדברי רבינו דמשמע דאינו סברא במלאכה גרידא אלא בכל מנהג איסורה), ואף לדעת הר"ן דכוותיה פסקו הפוסקים או"ח סי' תס"ח סע' ד' דדוקא בכגון מלאכה שאפשר שיודע שייך הטעם מפני המחלוקת מ"מ יש לדון דגם בתפילה בלחש של מיעוט אשכנזים מתוך סידוריהן המיוחדים במקום שרוב הציבור ספרדים דומה לזה שאפשר שיודע ושייך מחלוקת, [אולם שו"מ גם באגרות משה או"ח ח"ב סימן כ"ג דפסק למעשה בתפילה בלחש כהמשיב דבר, ולא דן משום לא תתגודדו אלא מדין מקום שנהגו דלא ישנה מפני המחלוקת, ואף דעמד על סוגיא דפסחים דעתו להקל בלחש דליכא מחלוקת, ולדעתי מרוב ראשונים שם לא משמע כדבריו, ובמיוחד בסידורים המיוחדים שלהם דכמש"כ שייך לומר שיודע כנ"ל], וכן להיפך מה שנקט המשיב דבר מסברא דאי משום ב' תורות דבדאי שייך גם בתפלה בלחש, גם זה אינו ברור בעיני, ד"ל דהאיסור של ב' תורות היינו משום "דנראה כב' תורות, וכל דאינו עושה אלא בלחש אפשר דלא נראה כב' תורות. (וראה להלן ציון 156 דעות בראשונים דפליגין אי איכא לא תתגודדו בצנעא). וכנראה מה שנוהגין להקל במיעוט אשכנזים שמתפללין כמנהגם בתוך ציבור של ספרדים, דמסתמכים על המג"א תצ"ג דלא אסר משום לא תתגודדו אלא במנהג של איסור ולא במנהג

תשימו קרחה בין עיניכם למת כיון שאתם עם קדוש לה' אלהיכם.

א"ל ר' יוחנן לריש לקיש⁹⁵³ *עד כאן לא שנית מקום שנהגו וכו' נראים דברים דר' יוחנן לפום דעתיה דר"ל מהדר ליה, לדידך דסבירא לך דכי הא דמגילה היא אגודות אגודות, היכי לא תיקשי לך הא דבמקום שנהגו, והיכי לא תיקשי לך ההיא דב"ש וב"ה דצרות, וריש לקיש אהדר

ליה, טעמא דהנהו לא קשו ליה, אבל ר' יוחנן סבר דאי קשיא הא הנהו דמקשינן, ובודאי דכי היכי דהנהו לא קשו, האי נמי לא קשיא ומיהו לא פי' לנו ר' יוחנן אמאי לא קשיא הא דמגילה, וההיא דב"ש וב"ה דצרות כיון דסבר ר' יוחנן שעשו כדבריהם, וליכא למימר דרבי יוחנן לא דריש כלל לא תעשו אגודות אגודות⁹⁵³, חדא דהלכה רווחת הוא בכל התלמוד⁹⁵⁴, ושפיר מוכחינן לעיל מן המקרא⁹⁵⁵,

ואף כאן „בנים אתם לשם אלקיכם” שמתחיל בו המקרא משמש טעם שניהם עכ"ד. ונראה דמרבנו כאן מקור לדבריו דבנים אתם וכו' הוא טעם גם של אגודות, מיהו יש לדון דהרשב"א דהקשה על רש"י כאן ואית ליה דא"א לפרש פשוט דקרא על אגודות בלבד, דנראה (דחולק על רבינו בזה) ואית ליה דאין בנים אתם לשם טעם לאגודות, והיינו כהכס"מ דהיה לאו שבכללות ועיקרו לחבורה על המת. והשתא יש לעשות סמוכין דהך ספק האחרונים אם לא תתגודדו לענין אגודות דינו כלאו שבכללות דתלוי במחלוקת פי' רש"י והגאונים כאן בפי' קושיית הש"ס דואימא כוליה להכי הוא דאתי, אי המכון לאגודות או לחבורה ידו"ק [מיהו ע"ש במהר"ם שיק דמסיק דאף אי אינו לאו שבכללות נראה דאין לוקין על אגודות אגודות משום דהעבירה נעשית ע"י שתי הכתות וא"א ללקות את שניהן. וי"ל בדבריו, ועוד דבב"ד אחד בעיר אחת כשרוב דנו לאיסור והמיעוט דנו להיתר דרך המיעוט עברו בבלא תתגודדו, לכאורה לא שייך סברתו. וראה בספר מצוות השלום עמ' 130 דאין לוקין על אגודות משום דחשוב לאו שאין בו מעשה, דלטעם רש"י ורבינו משום ב' תורות הרי האיסור בהוראת בתי דינים והרי הוראה אין בו מעשה. ועוד שאין העבירה על שנחלקו בהוראה אלא בזה שלא בקשו דרך לבא לידי שוויון דעות וזהו ענין שלילי. ואם הטעם משום מחלוקת כהרמב"ם איסור מחלוקת משום שלילית האחרות (והבאתי סמך לדבריו מהספרי ראה תחילת ציון הקודם: לא תעשו אגודות אגודות אלא היו כולכם אגודה אחת שנאמר ואגודתן על ארץ יסדה). אלא דבעיקר הנחתו דהוראה אינו מעשה יש לדון, ור' במנ"ח סוף מצוה קנ"ב דלכאורה במקום ששניהם יש להם דין להורות וליכא רוב דיש תוקף להוראת כל אחד, יש מקום לומר דההוראה יחשב כמעשה אי לשיטת הרמב"ם בדיבורא אתעביד מעשה חשוב מעשה, ואם נימא דגם במנהגא איכא לא תתגודדו נמצא לכאורה דהאיסור במעשה. ואפילו לשיטות דליכא לא תתגודדו במנהגה, הרי מ"מ איכא לא תתגודדו בנהגו ע"פ ההוראה ולא בגוף מעשה ההוראה (וכמש"כ ציון 27 אות ב' דכ"נ דעת רוב הראשונים ע"ש). ונמצא דהאיסור במעשה כנ"ל. (וראה להלן סוף ציון 51 מש"כ אולי לומר דהך ספק אם האיסור

בהוראה או במעשה דאולי פליגין בזה אב"י ורבא). ואכמ"ל].⁹⁵³ *בדק"ס ציון 94 דלרבינו גירסא חדשה, דלפנינו בש"ס ליחא: „א"ל ר' יוחנן לריש לקיש” (אך לדעתי ליכא הכרח דהוא ג' אלא פי'). וע"ש בציון 80 דכתבו דלהכח"י של הש"ס דל"ג כאן „א"ל” אין זה תשובת ר' יוחנן עצמו אלא הכל מדברי מסדר הש"ס. ⁹⁵³ מיהו ראה ברשב"א ד"ה ואימא דמשמע קצת מהרב האי גאון שהביא דר' יוחנן לית ליה דין ל"ת לענין אגודות וכ"נ מהפסקי הרי"ד בסוגיין: „א"ל כלומר ר' יוחנן בית שמאי מתירין וכו' „ש"מ ליחא לא תתגודדו” עכ"ל. (אולם בירושלמי בפסחים פ"ד הל' א מבואר דגם ר' יוחנן אית ליה לא תתגודדו, מיהו שם בירוש' איתא דלר' יוחנן דוקא בשעה שאלו עושין כב"ש ואלו עושין כב"ה אבל במנהגא לא ע"ש), ובעיקר דעת רבינו דגם ר' יוחנן מודה ללא תתגודדו באגודות, ראה מה שהערנו ציון 51 וצ"ע. ⁹⁵⁴ הלשון „בכל התלמוד” צ"ב, דלא מצינו לא תתגודדו לענין אגודות בפירוש בבבלי כי אם בסוגיין כאן (אך בירושלמי בפסחים שם ובספרי פרשת ראה איתא). ואולי המכון לסוגיא דסוכה (מד, א) בלולב בשתי מקומות דפירש"י שם ד"ה לדידהו שלא לעשות ישראל אגודות אגודות משום דמיחזי כב' תורות [וראה במהרשד"ם יו"ד סי' קנ"ג מה שהקשו על רש"י שם דהלא בשני מקומות ליכא לא תתגודדו. ומש"כ בזה הכפות תמרים שם, והפאת השולחן סוף אות ל"ב דף יח, א מספרו. וראה להלן ציון 159 עוב"ז]. וכן מר"ה (לד, א) דהתקין ר' אבהו וכו' דכמש"כ הראשונים שם בשם רה"ג דיסוד התקנה היה בגלל דהוה מנהגים חלוקות וכדי להשוות המנהגים, וע"ש בדברי רבינו וי"ל: וכדי להוציא מלבן של הדיוטות וגם שלא תהא תורה כשתי תורות [ואע"ג דבמנהג דעת רבינו להלן ליכא לא תתגודדו וכו"ע מודים בזה, כנראה דכיון דאיכא דין לא תתגודדו מדאורייתא בדבר שהוא מדינא, ואין ההמון יודע דהתקיעות תלויות במנהג לכן תיקן ר' אביה כדי שלא יהא נראה כלא תתגודדו כנ"ל] וכן דמסוגיא הוריות (ז, ב) לפי מה שפירש בטו"ט האור שמח פי"ב ע"ז דפליגי אב"י דאוקמי דיתבי בב' מקומות ולרבא אפילו בחד מקום דלשיטתו אולי בסוגיין דפליגין בלא תתגודדו כב' בתי דינים בעיר